

práci se společenskými organizacemi (také v nich je mnoho co napravit) i prokuraturami napravovány a odstraňovány. To dá jistě mnoho práce a vyvolá to lečjaké nedorozumění, protože takové falešné výklady našich zákonů se zvláště v posledních letech zahnízdily v nej-různějších orgánech a organizacích a na nej-různějších úrovních.

Buď zdrav.

Tvůj *Ladislav Hejdránek*

Praha 24. 2. 1977.

ZDENĚK MLYNÁŘ (Víděň)

EXKOMUNISTÉ A KŘESŤANÉ V CHARTĚ 77

Hned při prvním výslechu v Ruzyni, který se týkal Charty 77, mi jeden z vyšetřujících položil otázku: » A nevádí vám vůbec, že jste tam podepsán spolu s Prokopem Drtinou? A co máte, prosím vás, vy společného s těmi katolíky? « Od jiných lidí vím, že to byla otázka, kterou kladli mnoha bývalým funkcionářům KSČ, kteří podepsali Chartu. A v poněkud pozměněné formě stejnou otázku kladli v téže místnosti tíž pánové i » těm katolíkům «: » Dobrá, všechno chápeme – ale prosím vás, co vy máte společného s těmi komunisty? « Nezabralo to v Praze tehdy, a nezabralo to tam dodnes; očekávaný výsledek se nedostavil, rozeštvat Chartu tímto způsobem se nepodařilo.

Po příjezdu do Vídně v létě 1977 jsem pak začal zjišťovat, že i v prostředí docela jiném než věznice č. 1 v Ruzyni se v pozměněné podobě také vynořovala táž otázka. Ne snad proto, aby se posloužilo rozeštvání Charty. Ale přece jen jako podiv nad čímsi nečekaným a snad i trochu podezřelým si podobnou otázku kladli někteří i v našem politickém exilu, v různých jeho politických proudech.

Kladli si tuto otázku také ti, kdo Chartu podepisovali? Myslím, že ano – ale už dříve než v lednu 1977. A také už před Chartou si na ni určitým způsobem odpověděli. Právě proto byla Charta možná, bez takové odpovědi by nemohla vůbec vzniknout. Nejenom pro pochopení toho, co se loni doma stalo, ale i pro pochopení toho, co

se tam dále děje a může být, je velmi důležité zamyslet se nad odpověďmi na tuto otázku. To je také hlavní důvod, proč o tom dnes píš.

Soustředím se při tom jen na některé problémy – především na vztah někdejších reformních komunistů (jež tu pro stručnost nazývám exkomunisty) ke křesťansky orientovaným lidem v současné domácí opozici proti režimu. A moje vidění problému bude pochopitelně dáno mým vlastním dlouholetým postavením, bude to pohled jednoho z exkomunistů. Docela objektivní pohled na věc může snad jednou podat už zcela nezúčastněný historik. Dokud však žijeme my, pro něž tato » věc « vlastně ještě není věcí, nýbrž součástí zcela subjektivního úsilí a subjektivní aktivity, bude snad pro obě strany (současné exkomunisty i současné křesťany) zajímavější i užitečnější právě pohled zúčastněný.

I.

Již při zblžném pohledu na vývoj událostí v Československu po roce 1968–69 je zřejmé, že pro vztahy mezi současnými proudy opozice bylo velice důležité, že » normalizační « politika vyvrhla ze světa privilegovaných do světa poddaných (tj. normálních občanů) velmi mnoho – asi třetinu – někdejších členů KSČ. Mezi lidmi, které komunistická diktatura tvrdě potlačovala už od roku 1948, to samozřejmě vyvolalo různé reakce, zabarvené zprvu nejčastěji jakýmsi pocitem zadostiučinění: teď i » oni « mají, co chtěli. Myslím, že dozvukem tohoto – ostatně pochopitelného a lidského pocitu – je občas dodnes trvající reakce (častější, jak se mi zdá, dnes v exilu než doma) na různá vystoupení zejména bývalých prominentních komunistů, hájících nyní ideje demokracie, spravedlnosti, svobody, práva atd. Říkám záměrně » dozvukem « a nikoli příčinou: neboť vlastním důvodem nedůvěřivé reakce v takových případech bývá i to, že někteří prominentní exkomunisté tyto hodnoty, za jejichž obhajobu tolik jiných trpělo ještě v dobách, kdy oni patřili k privilegovaným diktatury, hájí i dnes takovým způsobem, který nepřesvědčuje, že tragiku minulosti (a své účasti na ní) opravdu pochopili.

Co kdo pochopil nebo nepochopil ve svém vlastním životě, čeho je a čeho není na základě vlastního osobního prožitku dále vývojově schopen – to je vždy a za nejrůznějších politických okolností otázka individuální. Také z hlediska exkomunistů nejsou tedy sedmdesátá

léta jenom kolektivním osudem zhruba půl milionu reformních komunistů jakožto kolektivní politické kategorie, nýbrž jsou léty různých individuálních lidských osudů. Řečeno politickou hantýrkou: exkomunisté se nutně po svém vyvržení ze světa diktaturou privilegovaných diferencovali a dále diferencují.

Schematicky viděno lze, myslím, hovořit asi o třech kategoriích. První – zdaleka nejpočetnější – se prostě přizpůsobila novým existenčním podmínkám. Jsou dnes prakticky k nerozeznání od těch, kdo v KSČ buď nikdy nebyli, nebo z ní byli vyřazeni už v některé z předchozích etap (1). Rezignovali na jakoukoli politickou aktivitu a žijí zaměřeni na své osobní existenční problémy docela stejně jako většina ostatních občanů. Nějaké zvláštní morálně-politické problémy ze svého někdejšího členství u komunistů převážně nemají; zčásti unikají své minulosti povrchní, mnohdy trapnou reakcí – patří mezi ty, kdo prostě nejokázaleji nadávají na poměry. Druhou kategorií exkomunistů tvoří lidé, kteří opravdu vědomě odmítají současnou podobu režimu a zejména odmítají přímou sovětskou okupaci po roce 1968. Byli by však ochotni – kdyby současný režim nebyl tak rigorozní – znovu vyvíjet i politickou aktivitu (tj. i zpětně se integrovat do KSČ) za poměrů, jež by byly srovnatelné s poměry za Novotného nebo s poměry třeba v dnešním Polsku či NDR. Při takové aktivitě by asi už neopakovali ani své někdejší reformní požadavky z roku 1968, neboť to by se jim zdálo po všech zkušenostech politicky nereálné. Pomáhali by však diktatuře dávat podobu, v níž prostý občan může lépe žít než dnes.

Teprve třetí kategorie exkomunistů je zajímavá z hlediska otázky, jíž se chceme zabývat. Jde o lidi, jež vyřazení ze světa privilegovaných nevedlo ani k rezignaci, ani ke skryté snaze získat příležitost znovu

(1) V této souvislosti bych chtěl upozornit na to, co bývá obvykle přehlíženo: že totiž v uplynulých třiceti letech v KSČ bylo v našem národě mnohem více lidí, než se zdá podle početního stavu členů KSČ v každém určitém okamžiku. V roce 1967, ještě za Novotného, byl stranickým vedením jednou projednáván výsledek průzkumu v kraji Ostrava, v němž se mimo jiné čísla dokládalo, že aktuální počet členů KSČ se rovná počtu lidí, kteří v letech 1948-67 byli v témže ostravském kraji z KSČ vyloučeni, vyškrtnutí nebo jinak pozbyli členství. Není důvodu k domněnce, že to byla jen specifická situace tohoto kraje (byť i právě na ostravsku byl tento jev asi výraznější než třeba v jihočeském kraji nebo na Slovensku). Celkově vzato však lze usuzovat, že oněch půl milionu komunistů, kteří se mimo stranu ocitli v roce 1970, doplnilo zhruba asi milion těch, kteří se mimo KSČ ocitli už dříve. Spolu se současným členstvem KSČ to dělá tedy téměř tři miliony lidí. V patnáctimilionovém národě – při odečtení generací pod 18 let – je to tedy tak, že zhruba asi každý čtvrtý občan byl někdy v minulosti nebo je dnes členem KSČ. Při tom však lidé, kteří opravdu tvoří oporu KSČ jako vládnoucí špičky diktátorského systému z přesvědčení (myslím tím z přesvědčení ideologického, nikoli z přesvědčení o výhodnosti členství v KSČ pro osobní zájmy) je – podle mého odhadu – v současné době sotva 200-250 tisíc.

všechno opakovat jaksi chytřeji a opatrněji. Zůstali politicky aktivní v opozici proti současnému režimu – a zároveň hledali a hledají dále politicky, myšlenkově i osobně lidsky novou pozici pro tuto aktivitu. K této kategorii patří nesporně jen malá menšina z celkového počtu skoro půl milionu vyvržených; neodvažují se uvádět nějaké konkrétní číslo, ale je jich spíše méně než těch, kdo patří do kategorie druhé.

Nemyslím si však přesto, že tento výsledek je snad výsledkem příliš hubeným. Srovnáme-li situaci exkomunistů se situací členstva nekomunistických, demokratických politických stran, likvidovaných v únoru 1948, nevypadá podle mého názoru špatně. Někdejší členové těchto stran se také rozdělili zhruba do tří kategorií: první a nejpočetnější rezignovala na politickou aktivitu, druhá zůstala buď v » obrozených « stranách Národní fronty nebo vstoupila přímo ke komunistům – a jenom nepatrná menšina tvořila aktivní demokratickou opozici. Ve srovnání s touto menšinou nevychází, myslím, současná menšina exkomunistů, patřících do třetí kategorie, vůbec špatně. Je ovšem pravda, že proti menšině demokratické nekomunistické opozice nasaдила diktatura v padesátých letech prostředky teroru nesrovnatelně krutější než současný režim proti třetí kategorii exkomunistů.

Také uvnitř této kategorie exkomunistů jsou samozřejmě lidé různí, jsou tu různé, individuální osudy, různé psychické, morální vlastnosti i intelektuální schopnosti jednotlivců. Ne všichni stejně nalézají východisko ze své situace, všem však je nutno spravedlivě uznat, že takové nové východisko opravdu hledají. Je také skutečností, že právě v této třetí kategorii exkomunistů se setkáváme velmi často (snad převážně) s lidmi, kteří si určité otázky po vztahu k jiným, nekomunistickým orientacím nezačali klást až poté, co byli sami vyvrženi z komunistické strany, nýbrž si tyto otázky kladli už dříve. To platí zejména právě o vztahu ke křesťansky orientovaným myšlenkovým a politickým proudům. Není náhodou, že lidé, kteří už před rokem 1968 aktivně usilovali o myšlenkové spojení, nazývané tehdy oficiálně » dialogem mezi marxisty a křesťany « (např. prof. Milan Machovec, dr. Erika Kadlecová – abych uvedl jen nejznámější), se octli mezi prvními signatáři Charty 77.

I u těchto lidí se ovšem změnila zásadním způsobem jejich situace, jejich postavení v takovém dialogu: přestali být reprezentanty oficiální politické struktury, svým osobním lidským postavením ve společnosti se naopak připodobnili svým partnerům v někdejší dialogu a proto i sám » dialog « se vlastně začal stávat něčím jiným. Změněná

osobní situace exkomunistů v sedmdesátých letech nebyla tedy výlučnou příčinou jejich hledání nového vztahu k nekomunistům, ovlivnila však přece jen ve většině případů zcela rozhodujícím způsobem toto hledání.

Paradoxně tedy právě ti, kdo se v lednu 1977 v Ruzyni ptali exkomunistů, cože společného mají » s těmi katolíky « (a také s Drtinou, se sociálními demokraty atd.), sami způsobili – i se svými nejvyššími šéfy Husákem a Bilakem a s jejich moskevskými protektory – že tuto otázku si již před Chartou položili a zodpověděli mnozí exkomunisté, a to jinak a důsledněji než dříve, v letech šedesátých – totiž právě v duchu Charty 77.

II.

Společné podpisy exkomunistů a nekomunistů – tedy i křesťanů – pod Chartou 77 je samozřejmě možno a nutno vidět nejprve jako politický fakt. Politika je pak vždy neoddělitelná od politické taktiky, od politického kalkulu. Vzniká tedy právem otázka, jakou měrou tu jde o taktiku a kalkul – a jakou měrou o něco jiného, sice též politického, ale přece jen důležitějšího a významnějšího. Aliance komunistů s nekomunisty, jež se nakonec ukázala převážně jen politickou taktikou, má navíc svou bohatou tradici: společný postup v protinacistickém odboji, Národní fronta v letech 1945-48 jsou toho dostatečným příkladem. Zkušenost nekomunistů tu byla jednoznačná: jakmile komunisté s pomocí svých nekomunistických spojenců dosáhli vítězství, orientovali se okamžitě na využití situace jen pro své vlastní, stranické cíle a spojence bezohledně potlačili – pokud se nechtěli spokojit s rolí přísluhovačů komunistickým stranickým záměrům.

Není nic nepochopitelného na tom, jestliže někteří lidé z nekomunistického politického tábora kladou tedy i dnes – opět asi častěji v exilu než doma – otázku, zda se něco takového nemůže (či dokonce snad nutně nemusí) opakovat i v případě aliance s exkomunisty, například v rámci Charty 77 nebo jiných budoucích forem podobného politického spojení. Osobně se domnívám, že nic podobného se opakovat nemůže – a to z celé řady konkrétních důvodů, které to znemožňují. Nejsou to zdaleka jen důvody subjektivní, spojené se změnou smýšlení těch exkomunistů, o které v této souvislosti jde. V politice nelze nikomu doporučovat, aby zakládal svou orientaci na osobních vlast-

nostech jednotlivců nebo příslušníků určitých skupin – něco takového se příliš často důvěřivým lidem vymstí. Záruku rozdílného výsledku vidím především v rozdílné situaci.

Komunisté, kteří v předchozích aliancích nakonec pozřeli své důvěřivé spojence, byli vždy přímými exponenty komunistické strany jako zcela určité, organizované politické síly: strany » leninského typu«, patřící k mezinárodně organizovanému komunistickému hnutí, řízenému z Moskvy. Nikoli jejich individuální názory na příští společenské uspořádání, nikoli jejich socialistické ideály, ale jejich přesvědčení, že leninská strana (se vším, co k ní patří) je jediným možným uskutečňovatelem konečného cíle a musí tedy mít ve společnosti » vedoucí úlohu« (diktátorské postavení) – to byla hlavní příčina následného potlačení všech mimokomunistických spojenců (a pak i všech » protistranických skupin« atd. mezi komunisty samotnými). Současní exkomunisté v Chartě 77 však nejenže přestali být exponenty této reálné politické síly (Moskvou dirigovaného komunistického hnutí), ale představují naopak lidi proti tomuto hnutí jak subjektivně revoltující, tak tímto hnutím výslovně vyvržené a fakticky pronásledované.

Dobrá – lze namítnout – ale kde je záruka, že ve chvíli, kdy by se těmto exkomunistům zase naskytla příležitost vrátit se do své » mateřské« strany (například tím, že tato strana v nouzi nejvyšší by se při dalším reformním sebezáchovném pokusu chtěla opřít i o jejich pomoc), nedají přece jen přednost této cestě do oficiálního politického života a nenechají při tom na holičkách své nekomunistické, křesťanské i jiné spojence ze zlých časů? Dokud se výslovně a veřejně nezřeknou všech svých marxistických myšlenek – nelze jim věřit.

Možu takový způsob uvažování pochopit, ale nemohu s ním souhlasit. Zejména důraz na veřejné zřeknutí se dosavadního přesvědčení v jakési paušální, ostentativní podobě považuji osobně vždy a za jakýchkoli okolností spíše za projev nezvládnutých emocí toho, kdo takovou věc žádá, než za záruku důvěryhodnosti toho, kdo takovému požadavku vyhovuje. Soudobí exkomunisté v Československu si svou dnešní situaci převážně způsobili totiž právě tím, že odmítli čehosi se zříkat: svého reformně komunistického postoje v roce 1968. V posledních desetiletích u nás vůbec ten, kdo má schopnost něčeho se paušálně a veřejně zříkat, zpravidla prosperoval. Do opozice se dostávali právě lidé, kteří se nezříkali. Zříkat se má člověk jen toho, o čem se přesvěd-

čil, že je nesprávné, nedobré, zlé. Důvěryhodný je pak pro mne tehdy, jestliže svými činy prokazuje, že je toho schopen.

Dovedu si docela dobře představit, že někdo, kdo se paušálně a veřejně zřekne komunismu, marxismu i socialismu, ve skutečnosti především taktizuje – udělá-li to totiž v situaci, kdy mu to spíše otevírá konjunkturální vyhlídky než cokoli jiného. A stejně tak si umím představit, že někdo se paušálně marxismu zřící odmítá, ale není to jen nedůvěryhodná taktika zakukleného bolševika, nýbrž cenný osobní postoj – dělá-li to v situaci, kdy zároveň všemnu svou kariéru obětoval proto, že odmítl zřící se třeba názoru, že sovětská intervence v srpnu 1968 byla sprostou agresí. Tím nechci říci, že ten, kdo například odmítá jenom tuto intervenci, ale jinak setrvává v přesvědčení, že komunistická doktrína je správná, je už demokratem. To jistě není. Chci tím říci jen to, že důležité pro posouzení toho, čeho se člověk opravdu zříká (a co tedy už jistě neudělá, byť i v minulosti hřešil) jsou jeho skutky ve zcela určité situaci, nikoli slova a nikoli okázalost formy, jíž dává změnu svého postoje na vědomí.

Viděno z tohoto hlediska je podepsání Charty některými exkomunisty podle mého soudu krokem, který prokazatelně nemá povahu taktického tahu či politického kalkulu – na rozdíl třeba od komunistických podpisů pod Košickým programem. Nelze samozřejmě vyloučit, že někteří jednotlivci si dobře povahu Charty a povahu situace, v níž vznikla, neuvědomili – a že tedy do všech politických důsledků přesně nevěděli, co svým podpisem činí. Celkově však pro exkomunistu v prosinci 1976 byla situace jasná: kdo chtěl dále především taktizovat vůči režimu, měl jedinou volbu – nepodepisovat Chartu 77. Neboť právě podpisem Charty si možnost nějakého budoucího » pardonu«, nějaké zase » rehabilitace« a tím i vzetí na milost vládnoucím systémem (ne dnešním, husákovsko-bílakovským, ale třeba zítřejším, štrougalovským či podobným) neotevřel, ale naopak uzavřel.

Proč? Protože podpisem pod Chartou se politicky přihlásil k těm, kdo nedělitelnost lidských práv, nedělitelnost politické svobody vyhlásili za požadavek vůči režimu totalitní diktatury. Nic na tom nemění fakt, že se tak stalo nikoli revolučně radikální, nýbrž naopak zcela legalistickou formou: to je jen využití situace, do níž se diktatorský režim sám vmanévroval tím, že se navenek vydává za právní stát, kterým není. Svým politickým obsahem je Charta nejradikálnějším požadavkem, jaký byl opozicí po roce 1968 doma vůbec vysloven – je radikálnější než požadavky těch, kdo byli režimem za » podvracení

republiky » po roce 1970 věznění za to, že formulovali různé opoziční platformy či programy.

Chceme-li zůstat na půdě střízlivého politického uvažování, nemůžeme tedy přijmout názor, že pro exkomunisty, kteří Chartu podepsali, to byl krok politického taktizování. Představa, že na této základně v situaci roku 1977 je postavení exkomunistů v čemkoli byt jen vzdáleně podobné postavení komunistů, kteří například podepisovali s představiteli nekomunistických stran koncem války » společný program«, je představa zcela nereálná. Že by tedy spojení Charty mohlo mít také podobný osud jako spojení Národní fronty v letech 1945-48 z hlediska věrolomnosti komunistů – to je teze, která snad může být plodem jakési nechtěné démonizace faktu, že člověk byl v komunistickém hnutí, nemůže však být plodem střízlivého uvažování o prokazatelných politických souvislostech.

Podpisy exkomunistů pod Chartou 77 znamenají podle mého soudu, že tito signatáři se politickým činem zřekli představy, podle níž jediné správnou perspektivou vývoje u nás je pouhé opakování toho, co jsme prožili v roce 1968, před sovětskou intervencí, tj. pokus o reformu převážně řízenou »shora«, samotnou monopolně vládnoucí komunistickou stranou. Je to faktický přechod těchto exkomunistů k jiné představě, podle níž další perspektiva demokracie (v jejich koncepci ovšem demokratického socialismu) závisí dnes především na dvou věcech: na tlaku demokratických sil »zdola« a na tom, zda tyto síly samy dokáží už v podmínkách diktatury mezi sebou jednat podle zásad pluralitní demokracie, podle zásady nedělitelnosti politických svobod. Znovu opakuji, že ne každý jednotlivec si toho musil být vědom, když Chartu podepisoval. Avšak bez ohledu na to je to skutečností.

Je pravděpodobné, že většina exkomunistických signatářů Charty by takového kroku nebyla schopna před tím, než se stali právě z komunistů exkomunisty, tj. před zkušeností »normalizace«. Nemyslím, že by to mělo nejen politicky, ale i morálně činit jejich krok méně věrohodnějším. Paradoxně je snad právě proto věrohodnější. Dokud byli sami mezi vládnoucí elitou, zdálo se jim, že mají (a opravdu také zčásti měli) reálné možnosti jinak, »shora« reformovat systém a proto jejich spojení se všemi »dole« bez rozdílu víry a politického přesvědčení není k demokratizaci systému nutné. I to je věrohodný pohled člověka »nahore« a sotva tomu u vládnoucích – až na nečetné výjimky – bývá a může být jinak. Vládnoucí, tvrdící něco jiného, nebývají

obvykle příliš věrohodní. Změna jejich stanoviska se stává však věrohodnou, je-li doprovázena i změnou jejich postavení, jejich lidského osudu.

Věrohodnost není ovšem při tom totožná s příkladností, ba ani se zásluhou. Ti, kdo diktaturu odmítli už na samém počátku, jsou v tomto smyslu příkladní a zasloužili. Ale věrohodní mohou být dnes i ti, kdo prošli jinou zkušeností, byť i přišli dost pozdě.

III.

Nové faktory v postavení a smýšlení části exkomunistů vytvořily předpoklady k tomu, aby se uvnitř opozice proti »normalizované« diktatuře pomalu rodilo ovzduší skutečné tolerance. Pokud tímto směrem půjde vývoj dále, vytvoří to předpoklad k něčemu neobyčejně cennému: aby totiž opozice, usilující z různých myšlenkových východisek o demokracii ve společnosti, žila i sama v sobě, ve vzájemných vztazích různých svých proudů opravdu demokraticky. Takovou naději pro opozici vytváří současná situace především proto, že co do perspektiv reálného podílu opozice na činnosti oficiálních politických a mocenských struktur je momentálně beznadějná. Opoziční politická aktivita, která se nemůže stávat bojem o podíl na moci, je tak orientována jiným, podstatnějším směrem: k boji o takový hodnotový systém ve vědomí lidí, který odpovídá demokratické společnosti a právnímu státu.

Je samozřejmé, že jakmile by v budoucnosti došlo k tomu, že pro demokratickou opozici se stane podíl na moci aktuální, ovlivní to podstatně i její vnitřní život, vztahy mezi jejími různými proudy. Tím důležitější však je, aby v takové chvíli existovala již určitá reálná tradice skutečné tolerance a demokratických návyků v životě všech opozičních skupin a proudů. Jak obrovský význam může mít tento problém – to právě exkomunistům názorně ukazují jejich negativní předchozí zkušenosti: kdyby nebylo toho, že již před svým politickým vítězstvím existovala jejich komunistická strana jako dokonalý předobraz totalitní politické organizace (byť i na sektářskodobrovolném základě), sotva by se mohlo podařit tak rychle a účinně přetvořit celý politický systém v totalitní. Totéž zřejmě platí i obráceně – pro demokratickou perspektivu vývoje politického systému v budoucnosti. Jakkoli pak nutně zase vystoupí i v politice demokratického proudu do

popředí taktizování, kalkul a boj o podíl v mocenské struktuře – nemusí to všechno zahubit reálnou perspektivu politické pluralitní demokracie tím spíše, čím větší budou reálné praktické tradice demokratické tolerance uvnitř opozice již z předchozího období.

Skutečnost, že chvíle, kdy u nás demokratická opozice bude postavena před problém boje o podíl na moci, je bohužel asi velmi vzdálená, znamená tedy zároveň, že pro vytváření opravdu tolerantních, demokratických vztahů uvnitř této opozice je, bohudík, k dispozici doba dostatečně dlouhá. Vztahy mezi opozičními skupinami, orientovanými marxisticky (2) a vztahy mezi skupinami, orientovanými v tradici křesťanského humanismu, hrají už dnes a budou hrát i nadále v celém tomto procesu zvláště důležitou úlohu. Neboť právě tyto dvě skupiny se orientují nejvýrazněji (nikoli ovšem jako jediné) i v politice na mimo-politické problémy, na úsilí zapojit politiku jako prostředek do mnohostranného zápasu o smysluplný, zcela určité hodnoty respektující život člověka.

Nemůže být sporu o tom, že marxistická orientace – ať už spory o » autentického Marxe « vyzní jakkoli – v praxi tzv. reálného socialismu v tomto svém úsilí zkrachovala. Komunistická politika zcela zdiskreditovala tuto orientaci jako orientaci hodnotovou. Hodnotová vyprázdňenost a zjevná lživost všech oficiálních společenských struktur – od politiky po kulturu – které komunistická politika uvedla v život, staví člověka (zejména výrazně každou novou generaci) vlastně jen před tři alternativy: zůstat sám stejně prázdný, nebo se stát cynikem, nebo v revoltě proti těmto dvěma možnostem hledat hodnotovou orientaci mimo oficiálně nabízené koleje.

Ve společnostech, patřících do západoevropské civilizační sféry, to vede samozřejmě k hledání ve směru k historicky původním pramenům této civilizační a kulturní tradice. Na této cestě nemohou ovšem hledající lidé nepřijít k tradici křesťanské; přijdou právě k ní dokonce tím jistěji, čím více právě ji oficiální moc všemožně potlačuje, zavrhuje a odmítá. Dojdou ke křesťanské tradici proto výrazněji v komunistic-

(2) V této souvislosti je nutno mít na zřeteli, že exkomunisté (případně sociální demokraté) nejsou jedinou takto orientovanou skupinou současné opozice v rámci Charty 77. Existuje tu početně sice menší, ale ideologicky mnohem sjednocenější, velmi obětavá a v jistých situacích i velmi akceschopná skupina trockistické orientace. Tato skupina je generačně (a proto i psychologicky) mnohem blíže mladým lidem než exkomunisté. Politicky není při tom orientována na praxi parlamentní demokracie, nýbrž na ideál pokud možno přímé demokracie pro dělnickou třídu. Nikoli dnes, ale ve fázi boje o skutečný podíl v mocenské struktuře by zřejmě pro tuto skupinu vznikly velmi vážné problémy ve vztahu ke všem ostatním orientacím demokratické opozice.

kých diktaturách než v totalitních diktaturách fašistického typu, které nebyly oficiálně protikřesťanské a naopak se někdy (ve Španělsku na příklad) snažily křesťanskou tradici vtěsnat do svého oficiálního ideového arzenálu.

V konkrétním případě » normalizovaného « Československa to zcela prakticky znamená, že velmi mnoho zejména mladých lidí (výrazně například současná » *underground culture* «) začíná svůj osobní hodnotový systém vytvářet na bázi křesťanského humanismu. Užívám úmyslně tohoto pojmu, neboť mám ze zkušenosti za to, že tu nejde velmi často o křesťanskou víru, nýbrž o hodnotový systém, který se jí blíží, ani s ní přímo splývá: blíží se jí v pochopení člověka, jemuž hrozí smrtelná nebezpečí z jeho vlastní pýchy (sebezbožnění), který se může zachránit jen překonáním svých sobeckých zájmů (konzumních, mocenských) jen tím, že se podřídí hodnotám vyšším, jemu sice vlastním, ale zároveň jej přesahujícím, že kategorie dobra a zla se stanou východiskem jeho hodnotového systému.

Tím méně tu jde ovšem o jednoznačný růst autority oficiálních církví (řada dokumentů od křesťanských signatářů Charty 77 názorně ilustruje různé konkrétní rozpory, jež tu vznikají mezi křesťanskou hodnotovou orientací a praktickým jednáním církví, adaptovaným pod nátlakem podmínkám oficiálního mocenského systému,) a vůbec už – alespoň podle mého soudu – tu nevzniká přímá šance například pro politický katolicismus. Vztahy nových hodnotových orientací dneška k institucionálním formám věcejška jsou tu mnohem komplikovanější a dlouhodobě povedou spíše k podstatné změně těchto forem než k jejich prostému znovupřijetí mladými generacemi. Totéž ostatně platí i pro novou hodnotovou orientaci socialistickou.

Problém hledání nových hodnotových orientací není však v dnešním Československu jen problémem mladé generace: zasahuje stejně tak ty příslušníky starších generací, kteří odmítli alternativu hodnotového prázdna nebo cynismu, a to i ty z nich, kteří patří k exkomunistům. Nadvláda tak zjevné duchovní bídy, jakou nastolila » normalizace « sedmdesátých let, pomohla i mnohým exkomunistům vykročit z bludného kruhu jejich někdejší ideologie (nekonečné odstraňování » deformací «, jež tato ideologie zákonitě a zcela nezbytně vždy znovu a znovu plodí) a vstoupit na cestu nového hledání. I tyto lidi ved taková cesta nutně stejným směrem jako mládež: k základům západoevropské civilizační a kulturní tradice.

Myslím, že to už není » dialog marxistů s křesťany « let šedesátých, že tu jde o něco víc: jde o hledání hodnotové orientace v situaci, kterou charakterizuje jak zkušenost krachu hodnotové orientace komunistické, tak zkušenost velké (byť i ne úplné) porážky hodnotové orientace křesťanské. Touto porážkou nemyslím potlačení násilím a mocí, nýbrž přesilu tendence, jež vede lidi k přijetí hodnotového prázdna, k rezignaci, k živočišnému přežívání. Nemělo by tu tedy jít o souboj různých věr a tma méně » světonázorů «, ale o vzájemnou otevřenost tváří v tvář demytizované skutečnosti a konkrétním lidem, žijícím v Československu sedmdesátých let.

Společenství socialistů (tedy nejenom exkomunistů) a křesťanů v Chartě 77 by tak v optimálním případě mohlo být nikoli jen politickou aliancí (tím méně ovšem taktizováním). Politická aliance je vlastně vždy společenstvím více méně vzájemně uzavřených, protože politicky programově různě vyhraněných, » hotových « politických sil; účelem politické aliance při tom obvykle je vyřešit problém podílu různých jejích složek na moci (ať už existující, nebo očekávané). Politická aliance proto také vždy skrývá v sobě možnost potlačení jedné složky druhou (a – jakkoli komunisté se v tom předvedli jako mistři a jejich uzurpace moci měla nejtragičtější následky – přece jen nejsou jediní, kdo své spojence v dějinách různých aliancí potlačili a pozřeli). Charta není dnes v situaci, kdy by v uvedených směrech vůbec mohla být politickou aliancí. Je a mohla by do budoucna být něčím jiným – jakousi společnou dílnou, v níž by různé složky pracovaly ani ne tak na koncepci politického programu, jako na tvorbě takové hodnotové orientace, která by umožňovala lidem v diktatuře důstojně, lidsky a nikoli jen živočišně přežít bohužel asi dlouhou dobu mezi » normalizací « po sovětsku a skutečně normálními poměry evropského státu v budoucnosti.

Snad problém hledání nové hodnotové orientace kladu tolik do popředí proto, že patřím k těm, jejichž snaha uskutečnit komunistickou hodnotovou orientaci v praxi zkrachovala. Nepopírám, že to hraje roli. Nemyslím si však přesto, že dnes existuje v Československu skupina, která problém hodnotové orientace do budoucna úspěšně vyřešila. V zahraničním exilu jsem se setkal s lidmi, kteří na mne dělali dojem, že tento problém poněkud podceňují. Neboť věc se jim zdá ve skutečnosti příliš jednoduchá: komunistické hodnotové orientace zkrachovaly – a tedy přece mohou a mají nastoupit jejich hodnotové orientace z doby před třiceti léty. Jde jen o to, aby tomu komunistická

diktatura přestala násilím bránit. Zapomíná se při tom na několik faktů: že i jejich hodnotové orientace mají za sebou porážku (která nebyla jenom a výlučně výsledkem komunistického násilí – to mohlo zvítězit proto, že k tomu byly dány jisté předpoklady i mimo čisté mocenské vztahy) a že lidé, kteří dnes v Československu žijí, mají za sebou třicetiletou zkušenost, která mnohem hlouběji než zkušenost exilu demytizuje všechny tradiční hodnotové orientace, nejenom orientaci komunistickou.

Budeme-li z exilu nabízet lidem doma v podstatě návraty (před rok 1938 či 1948 nebo do roku 1968) v kombinaci s dalekými perspektivami (za deset, patnáct nebo dvacet let), zůstaneme mimo hlavní životní problém lidí doma: jak žít dnes a zítra, aby to mělo smysl i pozítří a za deset let? Veliký význam Charty vidím mimo jiné právě v tom, že se pokusila odpovědět prakticky na tuto hlavní otázku. Je to samozřejmě pokus, který může skončit také nezdarem; je tu nebezpečí, že místo oné dílny nových hodnotových orientací se nakonec společenství Charty stane svého druhu ghetem, žijícím ne jako na celou společnost reálně působící menšinová skupina, ale jako izolované společenství extremistů, s nímž sice lidé celkově vzato sympatizují (jako s každým potlačovaným), ale v němž nevidí pro sebe dost reálné perspektivy. Jedním z faktorů, který by k takovému nezdaru Charty mohl přispět, by mohla být politická a ideologická hašteřivost (příznačná, bohužel, často pro radikální levici), jež by zatlačila do pozadí vážnou drobnou a systematickou práci, usilující o tvorbu nových hodnotových orientací. V dosavadním vývoji Charty vidím sice náznaky takového nebezpečí, nezdají se mi však zatím určovat rozhodující směr vývoje tohoto společenství.

Charta 77 je, myslím, v tomto smyslu i určitou výzvou našemu demokratickému politickému exilu. Jde totiž o to, zda v mnoha směrech nemá právě tento exil lepší podmínky než Charta sama, aby se stal takovou tvůrčí, pluralistickou dílnou nových hodnotových orientací československého občana. Nejsme pod dozorem STB, máme možnost svobodně se scházet, diskutovat a psát. Nejsme od zásadních otázek odváděni neustále k problémům každodenního boje proti konkrétnímu bezpráví. Jsme spojeni s reálným životem Západu, který přináší k těmž otázkám nejen podnět a umožňuje prakticky i teoreticky integrovat československou problematiku do problematiky evropské.

Konečně exil již doposud v tomto směru mnohé vykonal. Bez knih a časopisů, vydávaných v exilu, by bylo doma ještě hůře právě pokud jde o tvorbu nových hodnotových orientací. Dalo by se však asi udělat ještě více, kdyby i exil důsledněji vyvodil všechny závěry z rozdílů, které existují mezi politickou aliancí, usilující o moc a podíl na ní, a mezi hnutím, které se orientuje na delší dobu především na tvorbu hodnotových orientací jako na hlavní problém i pro budoucí politiku. Máme v našich dějinách příklady takového rozdílu: je to rozdíl mezi politikařením národní reprezentace, usilující za Rakouska o podíl na moci ve Vídni a mezi hnutím národního obrození, je to rozdíl mezi Masarykovou orientací na tvorbu hodnot národního vědomí ve směru » ideálů humanitních « a mezi národním politikařením stejné doby. Tyto věci nebyly nikdy v úplném a nescniřitelném protikladu, důležité však bylo, co bylo perspektivně nejvýznamnější a rozhodující pro chvíli, kdy teprve aktuálně vyvstala otázka politické moci a podílu na ní pro národní a demokratickou opozici.

V exilu – stejně jako doma – zůstaneme různí, budeme tvořit různé politické skupiny a proudy. Jde však o to – stejně jako doma – zda to bude pluralismus tvůrčí dílny lidí, vzájemně vůči sobě otevřených v procesu hledání společného východiska, nebo zda převáží atmosféra a zvyklosti politické koalice, jejíž účastníci koneckonců vzájemně číhají na okamžik, kdy stranické výhody bude možno lépe realizovat na úkor ostatních. Nejde při tom samozřejmě o žádné okázalé a sotva upřímné objímání: jde o schopnost společné práce a o její skutečné výsledky.